

## تبیین رابطه معنویت با بهبود تاب‌آوری روستاییان در خصوص بحران زلزله، مطالعه موردی: دهستان ازومدل شمالی، شهرستان ورزقان

وکیل حیدری ساربان\*

استاد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه محقق اردبیلی

دریافت: ۹۸/۱۱/۲۱ ..... پذیرش: ۹۹/۴/۲۹

### چکیده

هدف این مقاله تبیین رابطه معنویت با بهبود تاب‌آوری روستاییان در خصوص بحران زلزله در مناطق روستایی شهرستان ورزقان می‌باشد. این تحقیق از نوع کاربردی و به روش تحلیلی - تبیینی است که با استفاده از روش پیمایش انجام شده است. این تحقیق از نوع کاربردی و روش تحقیق آن، از نوع تحقیقات توصیفی - تبیینی است. جامعه آماری این پژوهش شامل همه روستاهای آسیب‌دیده دهستان ازومدل جنوبی و خانوارهای ساکن در این روستاهاست. ابزار جمع‌آوری اطلاعات پرسشنامه محقق ساخته بوده است که برای اطمینان از روایی آن به مصاحبه اکتشافی با ۱۸ خانوار زلزله‌زده پرداخته شد. مطالعه راهنما در منطقه مشابه جامعه آماری با تعداد ۳۰ پرسشنامه صورت گرفت و با داده‌های کسب‌شده و استفاده از فرمول ویژه کرونباخ آلفا، پایایی بخش‌های مختلف پرسشنامه تحقیق ۰/۷۹ الی ۰/۹۱ به دست آمد. بالاخره، نتایج یافته‌های استنباطی تحقیق نشان داد که به جز متغیرها میزان خودصداقتی، درون‌گرایی، فردگرایی مثبت و خوداتکایی بین تمامی متغیرهای تحقیق با بهبود تاب‌آوری روستاییان در خصوص بحران زلزله در مناطق روستایی شهرستان ورزقان رابطه مستقیم و معناداری وجود دارد و درنهایت با توجه به تحلیل نتایج، پیشنهادات کاربردی ارائه شده است.

**واژه‌های کلیدی:** معنویت، تاب‌آوری، زلزله، مدیریت بحران، توسعه روستایی، شهرستان ورزقان.



## ۱- مقدمه

تاب‌آوری پدیده‌ای است که از پاسخ‌های طبیعی انطباقی انسان حاصل می‌شود و علی‌رغم رویارویی فرد با تهدیدهای جدی، وی را در دستیابی به موفقیت‌ها و غلبه بر تهدیدها توانمند می‌سازد (احمدی و شریفی درآمدی، ۱۳۹۳: ۲) و مقیاس‌های چندی جهت سنجش میزان تاب‌آوری افراد وجود دارد که از آن بین مقیاس تاب‌آوری کانر - دیویدسون از اهمیت به‌سزایی به دلیل جامعیت و شمولیت برخوردار است. هدف این مقیاس، سنجش تاب‌آوری در طیف متنوع از افراد با بررسی پنج عامل (۱) صلاحیت شخصی، استانداردهای بالا و سخت‌کوشی؛ (۲) اعتماد به استعدادهای ذاتی خود، تحمل‌پذیری در برابر احساس‌ها و آثار منفی و آثار تقویت‌کننده فشار؛ (۳) پذیرش مثبت فرصت‌ها و روابط ایمن؛ (۴) کنترل و (۵) معنویت است. هرچه فرد از این مقیاس بالاتر باشد، میزان تاب‌آوری فرد پاسخ‌دهنده بیشتر خواهد بود و برعکس (Danica and eet al, 2014). بنابراین معلوم می‌شود که معنویت به‌همراه صلاحیت شخصی، اعتماد، پذیرش مثبت فرصت‌ها و کنترل نقش به‌غایت تعیین‌کننده و اثرگذاری در رشد و تقویت تاب‌آوری افراد بازی می‌کند. به‌عنوان نمونه، اغلب جوامع روستایی یک‌سری ویژگی‌ها و خصایصی دارند که به مقاوم‌شدن آن‌ها را در برابر سوانح و بلایای طبیعی و انسانی مساعدت می‌کند؛ مانند: خوداتکایی، دامنه وسیعی از مهارت‌ها، ابزارها، کارکردن برای یکدیگر و اخلاقیات و معنویت. مطابق مطالعات انجام‌شده، عنصر و متغیر مهمی که نقش به‌غایت فراوانی در تقویت تاب‌آوری شهروندان شهری و روستایی بازی می‌کند عنصر و یا متغیر معنویت است، در تأیید این مهم، رادلوف (۲۰۰۴م)، بر این باور است که رفتارها و نگرش‌ها و باورها و انگیزه‌مندی جهت شناخت هستی و امیدواری و مسئولیت‌پذیری و معنابخشی به زندگی و تلاش برای بازسازی خود و اعتمادبه‌نفس و شورونشاط زندگی که به‌عنوان مؤلفه‌های معنویت محسوب می‌شوند در تقویت تاب‌آوری نقش مهمی بازی می‌کند.

بررسی سیر تمدن انسانی گویای این واقعیت است که با پیشرفت دانایی بشر، نیاز به معنویت و توجه به دنیای فرامادی نیز سیر صعودی به خود گرفته است. معنویت جوهره زندگی است، زیرا هم بر افکار و هم بر اعمال فرد تأثیر می‌گذارد، پس نوعی کیفیت بنیادین انسانی است که زندگی فرد را ارزش بخشیده و متعالی می‌کند. پیرامون ضرورت و اهمیت معنویت ازمنظر ملکیان (۱۹۹۵م)، همین بس که در آینده یا بشر نخواهد ماند و یا بشر معنوی خواهد ماند. اگر آن معنویت نباشد، بشر با مدرنیته‌ای که معنویت در آن وجود ندارد از بین خواهد رفت. درخصوص جایگاه معنویت، در تقلیل مرارت‌های حیات انسانی اعم از مرارت‌های مصنوع و غیرمصنوع باید گفت که معنویت یکی از منابع نیرومند درونی افراد برای افزایش مقاومت

در برابر ناملایمات زندگی است. به زعم بیکر، معنویت، ارتباط با وجود والا، باور به رشد و بالندگی انسان‌ها در راستای گذشتن از پیچ‌وخم‌های زندگی و تنظیم زندگی شخصی برپایه ارتباط با وجود والا و تمرکز بر یک باور است که به همه سختی‌های زندگی معنا می‌بخشد (بیکر، ۲۰۰۴م). و نیز، معنویت جنبه‌ای از آدمی است که بیانگر ارتباط و یکپارچگی که به انسان امید و معنا می‌دهد و وی را از محدوده زمان، مکان و علایق مادی فراتر می‌برد (نظیری و زمانیان، ۲۰۱۲: ۸۸) همچنین، معنویت به مثابه یک راهبرد مقابله‌ای است که به هنگام بروز هرگونه شکست و ناملایمتی، فرد می‌تواند با کمک آن تعادل خویش را حفظ نماید. بنابراین معنویت کیفیت زندگی افراد را تحت تأثیر قرار می‌دهد (Pond, 2013: 5). و نیز، زندگی معنوی لزوماً به معنای تعلق به یکی از ادیان نهادینه و تاریخی نیست بلکه به معنای داشتن نگرشی به عالم و آدم است که به انسان آرامش، شادی، رضایت، معناداری و امید بدهد. و به تعبیر ملکیان (۱۳۸۶ش)، معنویت، دین عقلانیت‌یافته و عقلانی‌شده است و در این راستا، هر فردی باید ورزهای درونی داشته باشد تا بتواند متدین به دین عقلانی باشد و یا به تعبیری بتواند معنوی شود. افزون بر این، در خصوص معنویت ذکر این نکته درخور تعمق است که اصولاً امر حادث بیرونی زندگی انسان‌ها را عوض نمی‌کند بلکه تلقی انسان از امر بیرونی است که زندگی انسان‌ها را مورد تغییر، تحول و تطور قرار می‌دهد؛ ولی تلقی درست انسان از امر بیرونی در گرو معنویت است که در سایه افزایش دانش و نگرش حاصل می‌شود، یعنی در معنویت، دانستن بر فعل (فعل جوارحی، فعل جوارحی؛ چه فعلی که با بدن انجام گیرد و چه فعلی که با بقیه ساحت‌های وجودی - ساحت ذهن و ساحت نفس - انجام گیرد) تأثیر می‌گذارد. انسان معنوی همیشه این احساس را دارد که وقتی به کاری دست می‌زند مؤثر است. در خصوص ارتباط معنادار بین معنویت و بهبود تاب‌آوری، باید گفت ویژگی انسان‌های معنوی این است که درد و رنج‌هایی که در عالم بیرونی برایش به وجود می‌آیند، یا اصلاً برایش درد و رنج نیستند و یا برایش قابل تحمل هستند. چراکه معنا و آرمان خاصی برای زندگی خود در نظر دارد. هرگاه احساس کند درد و رنجی او را زودتر به آرمانش می‌رساند، آن را تحمل می‌کند. به عبارت دیگر، انسان معنوی دارای پیوند معنوی است.

باعنایت به آن چه گفته شد بررسی‌ها و مطالعات میدانی نگارنده در نواحی روستایی شهرستان ورزقان حاکی این واقعیت است که امروزه در مناطق روستایی ارزش‌های مادی و دنیوی جایگزین ارزش‌های والا و متعالی و مقدس و معنوی شده و در نتیجه میزان تاب‌آوری روستاییان در برابر ناملایمات و سختی‌ها و مشکلات زندگی به شدت تنزل پیدا کرده است. به این معنی که، میزان شور و نشاط زندگی در مناطق روستایی به شدت افت پیدا کرده و



اعتماد به نفس روستاییان تضعیف شده است و دیگر روستاییان نمی‌دانند که چگونه در مقابل مشکلات و سختی‌های زندگی مقاومت و بردباری از خود نشان دهند. افزون بر این، تضعیف معنویت در مناطق روستایی سبب شده است که شهروندان روستایی کمتر به بازسازی ساحت‌های درونی خود مبادرت بورزند، خیرخواهی و دیگرخواهی به تدریج از وجود آن‌ها رخت برمی‌بندد؛ فردگرایی منفی جایگزین فردگرایی مثبت می‌شود؛ افراد روستایی دیگر در مقابل هیچ پدیده‌ای خود را مسئول احساس نمی‌کنند و نسبت به رویدادهای پیش‌رو امیدوار نبوده و با خودشان در صلح و مصالحه نیستند؛ اشتیاق بسیار کمتری برای شناخت هستی دارند؛ از ثبات شخصیتی و رفتاری برخوردار نیستند و کمتر زندگی اصیل را تجربه می‌کنند؛ بیشتر زندگی عاریتی را پیش می‌گیرند همه این مؤلفه‌ها سبب می‌شود که اولاً ارزش‌های معنوی در مناطق روستایی تضعیف شود؛ ثانیاً در صورت بروز مشکل و رخداد و حوادث ناگوار چهار ستون زندگی جوامع روستایی از هم پاشیده و کمیت زندگی‌شان لنگ بشود و به سخن دیگر، تضعیف معنویات در مناطق روستایی سبب می‌شود میزان تاب‌آوری روستاییان در برابر بلایای طبیعی و انسانی به شدت پایین بیاید؛ به این دلیل که، معنویت هنر زندگی کردن را به انسان‌ها می‌آموزد چون به قول مونتینی «هنر زندگی یعنی یافتن راه‌هایی برای استفاده از مصیبت‌های خودمان». به قول مونتینی «انسان باید یاد بگیرد تا از امور اجتناب‌ناپذیر رنج نکشد». زندگی انسان‌ها مثل هارمونی جهان، مرکب از ناهماهنگی‌ها، الحان متفاوت، زیروبم، آرام و گوشخراش، کوتاه و بلند است. اگر موسیقیدان برخی از آن‌ها را دوست داشته باشد، چه می‌تواند بسراید؟ او باید بداند چگونه از همه آن‌ها استفاده و آن‌ها را با هم ترکیب کند. هر انسانی باید در سلوک با خوب‌وبد همین‌طور باشد، خوب و بدی که جوهر آن با جوهر زندگی انسان یکی است. بنابراین با این نگاه، طرزتلقی، جهان‌بینی، و طرزتفکر، و ایده است که تاب‌آوری‌ها و مقاومت‌های ساکنان شهری و روستایی ارتقا می‌یابد و ارتقای تاب‌آوری و مقاومت به تک‌تک شهروندان شهری و روستایی کمک می‌کند تا در مقابل بلایای طبیعی مانند زلزله، سیل و ... خم‌به‌ابرو نیاورده و با تحمل کمترین دردورنج ممکن از اتفاق و حادثه و مصیبت‌های آن به سلامت عبور کنند؛ به این خاطر، هدف این تحقیق تبیین رابطه معنویت با بهبود تاب‌آوری روستاییان در خصوص بحران زلزله در مناطق روستایی شهرستان ورزقان می‌باشد. از این‌رو، این تحقیق به دنبال آن است که این سؤال را مورد بررسی و کاوش قرار دهد که: آیا بین معنویت با بهبود تاب‌آوری روستاییان، در خصوص بحران زلزله در مناطق روستایی شهرستان ورزقان ارتباط وجود دارد؟

## ۲- مبانی نظری

تاب‌آوری به سازگاری مثبت، یا توانایی حفظ کردن و به‌دست آوردن مجدد سلامت روانی علی‌رغم تجربهٔ مصیبت و سختی اشاره دارد (Herrman and et al 2012: 259). داویدسون و کرنر (۲۰۰۴م)، تاب‌آوری را توانمندی فرد در برقراری تعادل زیستی - روانی در شرایط خطرناک بیان می‌کنند. آن‌ها تاب‌آوری را تنها پایداری در برابر شرایط تهدیدکننده قلمداد نمی‌کنند، بلکه شرکت فعال فرد در محیط را مهم می‌دانند. برنثو و همکاران مجموعهٔ ویژگی‌هایی را جهت تعریف تاب‌آوری طرح کرده‌اند. یکی از این ویژگی‌ها تنومندی و ستبری (از منظر تیرنی، به توانایی مقاومت در برابر شکست و کمک به تداوم اثربخش فرایند اطلاق می‌شود) است که به‌مثابهٔ استحکام و مقاومت یا توانایی عناصر، سیستم‌ها و سایر واحدهای تحلیل جهت مقابله با سطح ویژهٔ استرس یا تقاضا بدون تقلیل رنج یا فقدان کارکرد را شامل می‌شود.

بررسی اسناد گویای این واقعیت است که سه رویکرد مفهومی در تاب‌آوری قابل طرح است که عبارت‌اند از: ۱- تاب‌آوری در مفهوم پایداری؛ ۲- تاب‌آوری در مفهوم بازیابی؛ ۳- تاب‌آوری در مفهوم گذار (رفیعیان و همکاران، ۱۳۹۸: ۲۴). دربارهٔ تاب‌آوری در مفهوم پایداری باید گفت که این رویکرد از مطالعات اکولوژیکی اخذ شده و تاب‌آوری را به‌مثابهٔ توانایی بازگشت به حالت قبل از حادثه تعریف می‌کند. از این‌رو، در این حالت تاب‌آوری مقدار اختلال تحمل‌شده یا جذب‌شده توسط سیستم است (محمدی و همکاران، ۱۳۹۶: ۹۲) و در تاب‌آوری به‌عنوان بازیابی که در مطالعات اکولوژی و زیست‌بوم‌شناسی، به آن پرداخته شده است و از آن به تاب‌آوری زیست‌محیطی نیز تعبیر می‌شود؛ بنابراین، تاب‌آوری توانایی جامعه برای بازگشت به حالت تعادل قبل از تکانه می‌باشد و سرعت بازگشت معیاری برای تاب‌آوری است (MCEntire, 2014: 5). بیشترین تأکید بر ثبات در ساختار، عملکرد و هویت سیستم در برابر شوک‌ها، اندازهٔ شوک قابل تحمل سیستم قبل از انتقال به حالت جدید است. در تاب‌آوری به‌عنوان گذار (دگرگونی)، باید گفت که این رویکرد بیش در مطالعات مربوط به جوامع انسانی و اجتماعات انسانی به‌کار می‌رفت و تأکید بر ظرفیت جامعه جهت واکنش به‌تغییر از طریق سازگاری با شرایط جدید و درس گرفتن از تجربیات تأکید دارد. از منظر این رویکرد، تغییر غیرقابل اجتناب است و لذا به‌دنبال حصول به مسیرهای جدید می‌باشد. لذا از مفاهیم نوسازی، احیا، خودسازماندهی و جوامع یادگیرنده نیز در این رویکرد استفاده می‌شود (رفیعیان و همکاران، ۱۳۹۸: ۲۵). از منظر کارکردگرایی باید گفت که تاب‌آوری احتمالات شکست را کاهش می‌دهد، پیامدهای شکست را از منظر حیات از دست‌رفته، خسارت و اثرات اقتصادی و اجتماعی منفی



تقلیل می‌دهد؛ همچنین، زمان بازیابی و ترمیم را کاهش می‌دهد (ترمیم سیستم ویژه یا مجموعه سیستم‌ها در سطح معمولی و نرمال عملکردشان).

بالاخره، ازمنظر رویکردهای پایداری و بازیابی، جامعه یا تاب‌آور است یا نیست. درواقع در این دو رویکرد نگاه نتیجه‌ای به تاب‌آوری وجود دارد. اما ازمنظر رویکرد گذار، تاب‌آوری فرایند خط سیر تغییر به سمت بهبودی و افزایش تاب‌آوری است. براین اساس، فرایند<sup>۲</sup> تاب‌آوری، فرآورده<sup>۳</sup> تقویت خودفرمانروایی، ثبات رفتاری، پایداری و استقامت، خودشناسی مثبت، مسئولیت‌پذیری، درون‌گرایی، معنابخشی به زندگی، حقیقت‌طلبی و ایمان، خیرخواهی و دیگرخواهی، خوافرینی و بازسازی خود، عدالت‌محوری، احساس خودادراکی، خوداتکایی، تأکید بر زیست در زمان حال، اعتمادبه‌نفس و میزان شورونشاط زندگی می‌باشد که جزو مؤلفه‌های معنویت محسوب می‌شوند و در این تحقیق با این رویکرد به تحلیل و تبیین مسئله تحقیق پرداخته شده است.

پلانته و تورسن (۲۰۰۷م)، معنویت را جست‌وجوی معنا در زندگی، رابطه‌ی متعالی با خویشتن خویش و معبود، هدایت همه‌جانبه، ایجاد وحدت با طبیعت و اتحاد تعریف می‌کنند. همچنین، به زعم کولز (۱۹۹۱م)، معنویت مسیری سیال است که طی آن افراد به واسطه‌ی تجربیات معنوی اکتسابی به تفسیر چرایی‌های زندگی خود می‌پردازد؛ بنابراین، این تفسیرها و دستیابی به چراها، زمینه تغییر تفکر، الگوی فکری و حتی زندگی فرد یا جامعه را به همراه خواهد داشت؛ اما یافتن معنی درحالی که انسان به عادت زندگی و سکون دل بسته باشد، کار ساده‌ای نیست.

درخصوص معنویت نظریه‌های تبیین‌کننده‌ی چندی توسط صاحب‌نظران و متفکران و الهی‌دانان و فیلسوفان طرح شده است در یک طبقه‌بندی کلی می‌توان این نظریات را به نظریه‌های روان‌شناختی و جامعه‌شناختی تقسیم کرد و دو دسته نظریه‌ی روان‌شناختی پیرامون معنویت قابل تشخیص است: یکی نظریه‌های عقل‌گرایانه که حاصل فعالیت عقلی انسان ابتدایی برای تبیین رویدادهای طبیعی و اجتماعی پیرامون خود است و در فرایند تکامل تاریخی جای خود را به علم می‌دهد. دیگری نظریه‌ی عاطفه‌گرایی که دین و معنویت را پاسخی عاطفی و روانی به نگرانی‌ها و ترس‌ها و شوربختی‌های انسان می‌داند (همیلتون، ۱۳۷۷ش). برخلاف روانشناسان، بیشتر جامعه‌شناسان، به خصوص کارکردگراها، معتقدند آنچه اهمیت دارد چگونگی آغاز کردن امور نیست، بلکه نقشی است که این امور در جوامع گوناگون دارد. در این بین،

1. Process  
2. Product

دورکیم از منظر کارکردی به این امور نگرسته است. کینگزلی دیویس نیز، نگاه رویکردی به دین و معنویت دارد و بر این امر اصرار دارد که معنویت و دین به افراد کمک می‌کند تا هنجارهای گروهی را پاس دارند، در حفظ باورداشته‌ها به انسان یاری برسانند، نقش راهنما و مرجع را برای افراد بازی کنند و از زاویهٔ تنبیه و تشویق به‌مثابهٔ یک منبع غایی عمل کنند (دیویس، ۱۹۶۴: ۵۳۷). به باور ملکیان (۱۳۹۴ش)، معنویت یک نوع تجربه‌گرایی دینی است، یعنی آثار دین‌داری اعم از احساس آرامش، شادی، امید، رضایت باطن و معناداری زندگی سوای از تأثیراتش در جهان دیگر، در این جهان هم قابل تجربه باشد. بودا می‌گفت «آنچه را می‌گویم بیازمایید، اگر درست بود عمل کنید و الا نه». افزون بر این، به باور ایشان معنویت نوعی دیانت است که بار متافیزیکی آن به کمترین حد ممکن رسیده است. در معنویت انسان فوق همه است؛ یعنی همه چیز در خدمت انسان است، منتها به معنای دقیق تعبیر «در خدمت انسان» و نه فقط خدمت در جهت مادیات انسان.

شایان ذکر است که سه رویکرد مسلط در توجه به معنویت در زندگی انسان وجود دارد. در رویکرد اول، که به رویکردی دینی معروف است، در این رویکرد معنویت به‌عنوان پیروی از دستورات یک دین خاص (مثل مسیحیت یا اسلام) نگرسته می‌شود. در رویکرد دوم، یعنی رویکرد درونگرایانه، معنویت یک احساس درونی تلقی می‌شود که به فرد احساس آرامش می‌دهد. و بالاخره در رویکرد سوم، یعنی رویکرد وجودگرایانه، معنویت به‌عنوان معناجویی در کار و زندگی تعریف شده است (گل‌پرور، ۱۳۹۴: ۳۱). که در این نوشتار سعی شده است ترکیبی از رویکرد سوم و رویکرد چهارم در تبیین مسئله تحقیق به‌کار گرفته شود.

مرور آراء، نظرات، اقوال، ایده‌ها و اندیشه‌های اندیشمندان و متفکران و روشفکران در خصوص معنویت و اثرات آن در بهبود تاب‌آوری شهروندان شهری روستایی این جمله ارزشمند نیچه را به ذهن متبادر می‌کند که «هر کس چرایی زندگی را بداند با چگونگی آن خواهد ساخت» (مارتین کلاین، ۱۳۹۷: ۳۹) به این مفهوم که، اگر کسی معنا و مفهوم زندگی را درک و فهم کند و با سختی‌ها، دشواری‌ها و مصیبت‌های آن کنار خواهد آمد و طبیعی است که معنوی‌بودن و معنوی‌زیستن و معنوی‌اندیشیدن به معنا و مفهوم زندگی کمک کرده و میزان تاب‌آوری و مقاومت انسان‌ها را در برابر مصیبت‌های زندگی ارتقا می‌بخشد؛ البته معناداری زندگی و معنوی‌زیستن دو روی یک سکه است که تفکیک آن یکی از دیگری به‌آسانی نیست. به‌عبارت دیگر، اگر از منظر کارکردگرایی به‌مقوله معنویت نگاه شود، روشن می‌شود که معنویت دارای آثار و نتایج بس تعیین‌کننده و سرنوشت‌ساز و مثبتی در حیات انسانی است، به‌ویژه در موقعیت‌ها و شرایط بحرانی و مصیبت‌زا معنویت با تقویت تاب‌آوری میزان مقاومت و استواری و پایداری



شهروندان شهری و روستایی نقش مهمی در تقلیل مرارت‌های انسانی بازی می‌کند و در تأیید این مهم و بنا به استدلال ایمونز معنویت می‌تواند سازگاری فرد را پیش‌بینی کرده و متعاقب آن قابلیت‌هایی را مطرح سازد که افراد بتوانند به حل مسائل پرداخته و به اهدافشان دسترسی داشته باشند (McLarnon, 2013: 559).

برن<sup>۴</sup> (۲۰۱۲م)، را عقیده بر این است که معنویت به ارتقای تاب‌آوری افراد روستایی درمقابل بحران‌های طبیعی و انسانی منجر می‌شود؛ به این دلیل که معنویت روستاییان را به زندگی امیدوار می‌کند، بهزیستی عاطفی برای روستاییان به ارمغان می‌آورد، میزان نشاط شهروندان روستایی را فزونی می‌بخشد، عزت نفس آنان را بالا می‌برد و به بهبود کیفیت زندگی در مناطق روستایی ختم می‌شود و ایشان دوباره چنین نتیجه‌گیری می‌کند که تقویت مؤلفه‌های امیدواری، بهزیستی عاطفی، نشاط، عزت نفس و کیفیت زندگی، تاب‌آوری روستاییان را درمقابل بحران‌های طبیعی و انسانی بهبود می‌بخشد.

به باور داوی و فوی<sup>۵</sup> (۲۰۱۲م)، بین معنویت و بهبود تاب‌آوری شهروندان روستایی درمقابل بحران‌های طبیعی مانند زلزله و سیل به دلیل تقلیل اضطراب، بهبود افسردگی و مقابله با علائم اختلال استرس پس از سانحه و رخدادها و بلایا رابطه وجود دارد.

and psychological adjustment distress: A meta-analysis .

Journal of Clinical Psychology , 61 , 461–480

and psychological adjustment distress: A meta-analysis .

Journal of Clinical Psychology , 61 , 461–480

آستین و همکاران (۲۰۱۲م)، بر این عقیده است که فقدان ایمان و باور معنوی و اخلاقی و چسبیدن به مادیات و ارزش‌های آن سبب می‌شود که شهروندان شهری و روستایی پیامدهای بهداشت روانی بدتر و نامساعد را تجربه کنند و در شرایط به هم‌ریختگی روحی‌وروانی و بهداشت روانی نامساعد درمقابل کوچک‌ترین بحران و مصیبت مانند زلزله تاب نیاورده و تسلیم بحران می‌شوند که این امر عواقب بسیار وحشتناکی را برای آنان به بار آورده و حتی روند توسعه روستایی را با اختلال مواجه می‌سازد.

منینق و فریز<sup>۶</sup> (۲۰۱۹م)، چنین استدلال می‌کند که قدرت ایمان، مقابله معنوی، تحول روحانی، ادراک معنویت شهروندان روستایی نشانگر اعتماد آنان به معنویت و غلبه بر سختی‌ها،

1. Breen

2. David and Foy

3. Manning and Ferys



مصیبت‌ها و بحران‌های زندگی می‌باشد؛ یعنی قدرت ایمان، مقابله معنوی و تحول روحانی می‌تواند میزان تاب‌آوری روستاییان را بهبود بخشد و متعاقب آن بر سختی‌ها و مشکلات زندگی فائق آید.

به عقیده الکساندر (۲۰۱۳م)، بین تقویت ارزش‌های معنوی و تاب‌آوری روستاییان در مقابل بحران زلزله رابطه وجود دارد؛ به این دلیل که هر چقدر روستاییان از مقاومت و استقامت و پایداری و راسخیت بیشتری برخوردار باشند در موقعیت‌های فشارزا مانند زلزله خوب عمل کرده و آن‌ها را قادر می‌سازد تا کمترین دردورنج ناشی از مصیبت را تجربه کنند. به باور اوشیو<sup>۱</sup> و همکاران (۲۰۱۸م)، معنویت مقاومت افراد و شهروندان را در برابر بلایای طبیعی و نیز سختی‌ها و مشکلات ارتقا می‌بخشد.

گارتنر و همکاران (۱۹۹۲م)، بر این باور هستند که معنویت به‌واسطه ارتقای احساس ذهنی بهزیستی بیشتر و کاهش استرس‌های روان‌شناختی به رشد و تقویت تاب‌آوری مساعدت می‌کند.

والکر (۲۰۱۰م)، بر این باور است که معنویت به‌بسط و توسعه فعالیت‌ها و موقعیت‌ها و تاب‌آوری انسان‌ها مدد رسانده و زندگی آنان را در مسیر حاوی معنا و مفهوم و ارزش هدایت می‌کند و طبیعی است که چهارستون زندگی توأم با معنا و ارزش در صورت وقوع بحران‌ها و بلایای طبیعی به‌آسانی به لرزه در نیامده و از هم فرو نمی‌پاشد.

زنگ و همکاران (۲۰۱۲م)، استوراوا<sup>۲</sup> (۲۰۱۴م)، اوزاوا و همکاران (۲۰۱۷م)، مور و همکاران (۲۰۱۵م)، بر این عقیده هستند که معنویت با توسیع دانش و فهم بیشتر روستاییان زمینه تکامل و تعالی فکری، معرفتی و شخصیتی آنان را فراهم کرده و به‌دنبال آن مثبت‌اندیشی را جایگزین منفی‌اندیشی، برون‌گرایی را جایگزین درون‌گرایی، مسئولیت‌پذیری را جایگزین نامسئولیت‌پذیری، خودشناسی مثبت را جایگزین خودشناسی منفی، تولید معنای شخصی را جایگزین پوچ‌انگاری و بسط هوشیاری را جایگزین ناهوشیاری کرده و به‌بهبود تاب‌آوری آنان منجر شده و میزان مقاومت و توان آنان در مواجهه با ناملایمات و سختی‌های به‌غایت فراوان بلبه طبیعی مانند زلزله و سایر بلایای طبیعی را بالا می‌برد. بالاخره، نتایج تحقیق درخصوص تبیین رابطه معنویت با بهبود تاب‌آوری روستاییان در جدول (۱)، و مدل مفهومی تحقیق با توجه به مرور ادبیات و پیش‌نگاشته‌های موضوع و براساس اهداف پژوهش، در شکل (۱) ارائه شده است.

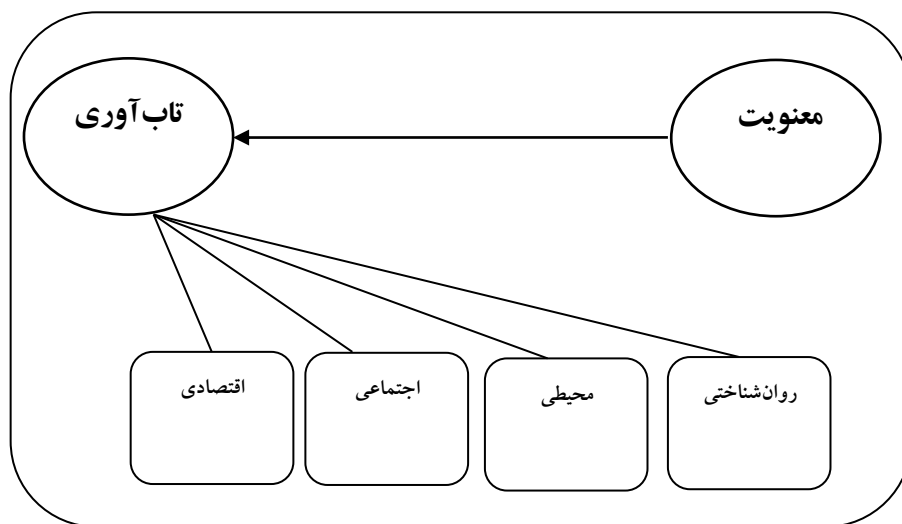
1. Oshio  
2. Stavrova



جدول شماره ۱: معرفی متغیرهای تحقیق در خصوص رابطه معنویت در بهبود تاب‌آوری روستاییان در خصوص بحران زلزله

ردیف	نتایج	مآخذ
۱	تأثیر هوش معنوی بر تقویت تاب‌آوری افراد	صدیقی ارفعی و همکاران (۱۳۹۳ش)
۲	وجود رابطه معنادار بین تاب‌آوری، معنویت، دین‌داری و رضایتمندی از زندگی	اعظمی و همکاران (۱۳۹۱ش)
۳	وجود ارتباط معنادار بین ابعاد پنج‌گانه اعتقادات مذهبی و تاب‌آوری دانشجویان و متفاوت بودن الگوی روابط بین متغیرها در دو گروه دانشجویان شهری و روستایی	حسین چاری و همکاران (۱۳۹۰ش)
۴	تبیین سازه تاب‌آوری کسب‌وکارهای روستایی توسط شش عامل توان تطابقی و آینده‌نگری، تعامل با مشتریان، موقعیت‌طلبی، حمایت خانوار، برنامه‌ریزی راهبردی و حمایت دولت	ورمزیاری و ایمانی (۱۳۹۶ش)
۵	مهم‌ترین عوامل بهبود تاب‌آوری روستاییان پیرامون بحران زلزله در منطقه مورد مطالعه عبارتند از: تقویت سرمایه اجتماعی و ارزش‌های معنوی و اخلاقی، توانمندسازی اقتصادی و روان‌شناختی، حکم‌روایی خوب و خدمات‌رسانی بهینه به روستاییان و برنامه‌ریزی توسعه کالبدی و مهارت‌افزایی در خصوص مقابله با بحران	حیدری ساربان (۱۳۹۸ش)
۶	در وضعیت نامطلوب قرار داشتن آمادگی عملیاتی و ذهنی - نگرشی و در وضعیت مناسب قرار داشتن آمادگی فیزیکی و کالبدی	لاله‌پور و سلطان‌زاده (۱۳۹۸ش)
۷	وجود ارتباط معنادار بین معنویت با متغیر تاب‌آوری خانواده	صالحی و همکاران (۱۳۹۷ش)
۸	توانایی جذب شوک‌های ناشی از رخداد زلزله باتوجه به خصوصیات جامعه‌شناختی و هنجارهای موجود به‌دلیل ظرفیت بالای تاب‌آوری اجتماعی منطقه مورد مطالعه	پیران و همکاران (۱۳۹۴ش)
۹	بالاتر بودن میزان تاب‌آوری و مقاومت روستاییان باورمند و اخلاقی نسبت به روستاییان ناباورمند و غیراخلاقی	کوک و همکاران (۲۰۱۴م)
۱۰	تأثیر مثبت معنویت بر رضایت از زندگی، بهزیستی روان‌شناختی و سبک زندگی	ماسلکو و کوبزانسکی (۲۰۰۷م)
۱۱	تأثیر زندگی توأم با معنا و ارزش بر میزان مقاومت و تاب‌آوری افراد روستایی	آتن و همکاران (۲۰۱۵م)
۱۲	تأثیر ارزش‌های معنوی بر مقاومت و پایداری روستاییان در برابر بلایای طبیعی	بون (۲۰۱۴م)

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۸.



شکل (۱): مدل مفهومی تحقیق، منبع: نگارنده، ۱۳۹۸.

### ۳- روش تحقیق

این تحقیق از نوع کاربردی و روش تحقیق آن، از نوع تحقیقات توصیفی - تبیینی است. کل جمعیت روستایی ساکن در مناطق روستایی دهستان ازومدل شمالی بالغ بر ۶۱۴۳ نفر (در قالب ۱،۹۷۶ خانوار) است که از آن بین ۳،۱۳۴ نفر مرد و ۳،۰۰۹ زن هستند. جامعه آماری این پژوهش شامل همه روستاهای آسیب دیده دهستان ازومدل شمالی و خانوارهای ساکن در این روستاها است که عبارت اند از روستاهای: امیرآباد، برازین، تازه کند بکرآباد، تخمدل، خوین دیزج، سیه کلان، نهریق، گشایش، لاله بجان، جاجان و مستقران با جمعیت ۴،۲۸۵ نفر در قالب ۱،۲۸۹ خانوار که از این میان تعداد ۳۵۳ نفر با استفاده از فرمول کوکران به عنوان نمونه آماری انتخاب شدند. روش نمونه گیری در این پژوهش، نمونه گیری تصادفی ساده بوده است. بدین ترتیب، اصل شانس برابر برای انتخاب افراد جامعه جهت عضویت در نمونه رعایت شد و داده های خام برای اندازه گیری شاخص ها از طریق مصاحبه و پرسشنامه گردآوری شد. روایی صوری پرسشنامه توسط پانل متخصصان مورد تأیید قرار گرفت. مطالعه راهنما در منطقه مشابه جامعه آماری با تعداد ۳۰ پرسشنامه صورت گرفت و با داده های کسب شده و استفاده از فرمول ویژه کرونباخ آلفا در نرم افزار SPSS، پایایی بخش های مختلف پرسشنامه تحقیق ۰/۷۹ الی ۰/۹۱ به دست آمد. مضاف بر این، برای سنجش معنویت و تاب آوری روستاییان منطقه مورد مطالعه محقق با توجه



به سئوالات تحقیق به تهیه و تنظیم پرسشنامه با توجه به اهداف تحقیق مبادرت ورزید و کوشش شد در جدول (۲)، متغیرها و گویه‌های بُعد معنویت و تاب‌آوری ترسیم شد.

جدول (۲): ابعاد و مؤلفه‌های معنویت و تاب‌آوری

شاخص	متغیر	ردیف
مسئولیت‌پذیری، میزان خیرخواهی و دیگرخواهی، میزان عدالت‌محوری، ثبات رفتاری نسبت به دیگران، هم‌دلی و هم‌دردی با هم‌نوعان، شفقت نسبت به هم‌نوع، شجاعت، جدیت و میزان خودصداقتی و فردگرایی مثبت	اخلاق	ابعاد معنویت
خودفرمانروایی، اشتیاق به شناخت هستی، پایداری و استقامت، معنابخشی و هدف‌دهی به زندگی، حقیقت‌طلبی و ایمان، بازسازی خود و خودآفرینی، خوداتکایی، تساهل و مدارا، زیستن در حال، شور و نشاط و ارتقای خودآگاهی	تعقل	
کنترل هیجان‌های منفی، خودشناسی مثبت، خوش‌بینی به آینده و امیدواری، احساس خودادراکی، درون‌گرایی، اعتمادبه‌نفس، خودداری و کنترل خویشتن، ارتقای عزت نفس و درون‌گرایی	رفتار	
تحمل خسارت‌های مادی و معنوی، تمایل به کارآفرینی، میزان احساس برخورداری و ناپرورداری و تلاش برای حل مسئله و رفع مشکل اقتصادی	اقتصادی	ابعاد تاب‌آوری
تمایل به مشارکت در فعالیت‌های گروهی، تمایل به همکاری با نیروهای امدادی، تمایل به برقراری ارتباط با دیگران، تمایل به تسهیم اطلاعات و دانش، میزان انطباق و سازگاری اجتماعی و داشتن اطمینان در تصمیم‌گیری‌های فردی و گروهی	اجتماعی	
تمایل به ماندگاری در روستا، میزان نوآوری و خلاقیت، میزان احساس امنیت، تمایل به شرکت در مانورهای زلزله، توانایی در شناسایی مشکلات، تمایل به بهره‌مندی از خدمات آموزشی، کمک به یکدیگر در ساخت مسکن و تمایل به یادگیری و رشد	محیطی	
توانایی پذیرش مسئولیت‌های جدید، داشتن اطمینان در تصمیم‌گیری‌های فردی، احساس لذت و رضایت از زندگی، احساس معنی‌دار بودن زندگی، احساس امیدواری و عدم یاس، وضعیت نظام انگیزش، میزان احساس قدرتمندی، میزان سلامت و آرامش روانی و تمایل به هدف‌گذاری برای زندگی	روان‌شناختی	

منبع: یافته‌های تحقیق ۱۳۹۸.

تجزیه و تحلیل داده‌های پژوهش حاضر در دو بخش آماری توصیفی و استنباطی با استفاده از نرم‌افزار SPSS انجام شد. در بخش آماری توصیفی با استفاده از آماره‌هایی نظیر فراوانی، میانگین، انحراف معیار به توصیف داده‌های پژوهش پرداخته شد و در بخش استنباطی مهم‌ترین روش آماری به کار رفته آزمون آماری پیرسون است.

معرفی منطقه مورد مطالعه

کاربست پارادایم پدیدارنگاری در فهم پدیده های ..-----وکیل حیدری ساریان

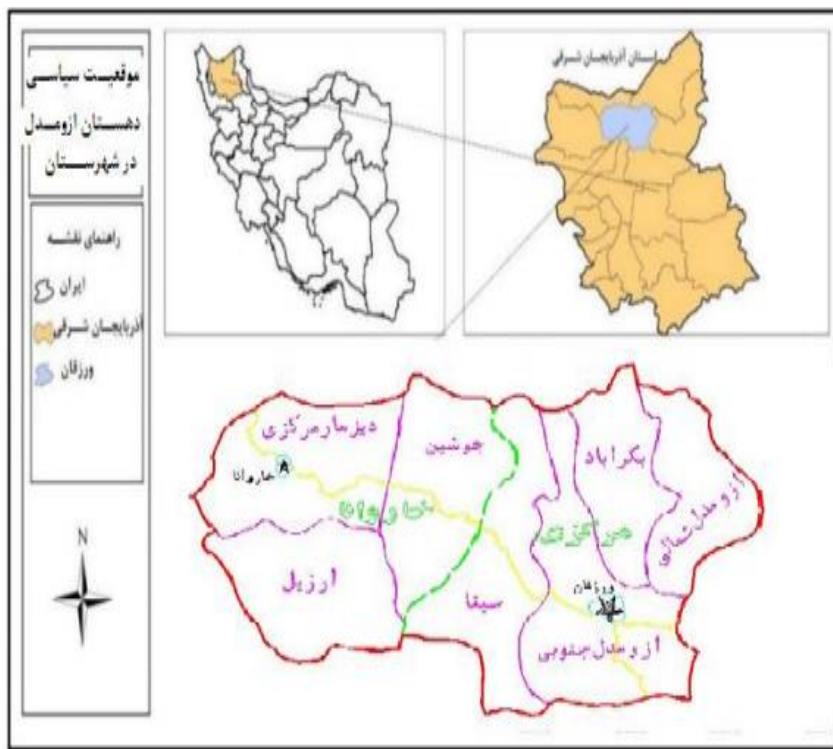
شهرستان ورزقان با وسعت ۲,۳۶۸ کیلومتر مربع از شرق به شهرستان اهر، از غرب به شهرستان مرند، از شمال به شهرستان کلیبر و جلفا و از جنوب به شهرستان‌های هریس، تبریز و شیبستر محدود شده است. ازومدل شمالی در شهرستان ورزقان و با مساحتی برابر با ۲,۴۱۲۳ هکتار در موقعیت ریاضی ۳۸ درجه ۴۶ دقیقه و ۱۸ ثانیه تا ۳۸ درجه ۳۱ دقیقه و ۱۳ ثانیه عرض شمالی تا ۴۶ درجه ۵۲ دقیقه و ۴۹ ثانیه طول شرقی واقع بوده و ۲۰ آبادی در آن قرار دارد. کل جمعیت روستایی ساکن در مناطق روستایی دهستان ازومدل شمالی بالغ بر ۶,۱۴۳ نفر (در قالب ۱,۹۷۶ خانوار) است که از آن بین ۳,۱۳۴ نفر مرد و ۳,۰۰۹ زن هستند که در جدول (۳)، تعدا کل جمعیت، تعداد مرد و زن و تعداد خانوار مناطق روستایی منطقه مورد مطالعه ترسیم شده است.

جدول (۳): وضعیت جمعیت روستایی منطقه مورد مطالعه

ردیف	نام آبادی	تعداد جمعیت			تعداد نمونه
		تعداد کل	مرد	زن	
۱	امیرآباد	۹۲	۴۵	۴۷	۱۸
۲	برازین	۲۲۲	۱۱۰	۱۱۲	۲۵
۳	تازه‌کند بکرآباد	۱۱۹	۵۸	۶۱	۲۲
۴	تخمدل	۶۹۸	۳۴۳	۳۵۵	۴۵
۵	خوین دیزج	۲۸۵	۱۵۰	۱۳۵	۳۵
۶	سیه‌کلان	۳۷۴	۲۰۱	۱۷۳	۳۴
۷	گشایش	۷۹	۳۷	۴۲	۱۹
۸	لاله بجان	۲۲۱	۱۱۴	۱۰۷	۲۸
۹	نهریق	۷۰۱	۳۶۲	۳۳۹	۳۷
۱۰	جاجان	۶۵۲	۳۴۰	۳۱۲	۴۳
۱۱	مستقران	۸۴۲	۴۴۶	۳۹۶	۴۷
		۴۲۸۵	۲۲۰۶	۲۰۷۹	۳۵۳
				۱۲۸۹	

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۸.

و درنهایت، شکل شماره (۱) موقعیت جغرافیایی دهستان ازومدل شمالی را نشان می‌دهد.



شکل ۲: موقعیت جغرافیایی دهستان ازومدل شمالی (حجازی و همکاران، ۱۳۹۱ش)

#### ۴- یافته‌های پژوهش:

##### الف) یافته‌های توصیفی

نتایج حاصل از یافته‌های توصیفی تحقیق در جدول (۴) نشان می‌دهد که پیرامون مؤلفه اخلاق میانگین و انحراف معیار پاسخ‌گویان به ترتیب ۳/۷۵ و ۱/۸۵ برآورد شد. درباره مؤلفه تعقل میانگین و انحراف معیار پاسخ‌گویان به ترتیب ۴/۰۸ و ۱/۶۳ برآورد شد و درخصوص مؤلفه رفتار میانگین و انحراف معیار پاسخ‌گویان به ترتیب ۳/۲۷ و ۱/۲۱ برآورد شد.

جدول (۴): درصد فراوانی، میانگین و انحراف معیار متغیرهای مستقل

انحراف معیار	میانگین	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	بازه
۱/۸۵	۳/۷۵	۵/۵۱	۱۲/۴۱	۱۸/۲۱	۳۰/۵۵	۳۲/۳۲	اخلاق
۱/۶۳	۴/۰۱	۲۹/۱	۲۳/۷۶	۲۲/۶۵	۱۳/۶۹	۱۰/۸۰	تعقل
۱/۲۱	۳/۲۷	۱۳/۸ ۱۵	۱۴/۲۳	۲۴/۵۲	۲۰/۵۴	۲۵/۳۳	رفتار

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۸.

نتایج حاصل از یافته‌های توصیفی تحقیق در جدول (۵) نشان می‌دهد که درخصوص، بُعد اقتصادی توسعه پایدار میانگین و انحراف معیار پاسخ‌گویان به ترتیب ۴/۹۸ و ۲/۴۳ برآورد شد. پیرامون بُعد اجتماعی توسعه پایدار، میانگین و انحراف معیار پاسخ‌گویان به ترتیب ۴/۱۱ و ۴/۷۲ برآورد شد. پیرامون بُعد محیطی توسعه پایدار، میانگین و انحراف معیار پاسخ‌گویان به ترتیب ۳/۶۵ و ۲/۳۴ برآورد شد و بالاخره درخصوص بُعد روان‌شناختی توسعه پایدار، میانگین و انحراف معیار پاسخ‌گویان به ترتیب ۲/۹۹ و ۲/۲۵ برآورد شد.

جدول (۵): درصد فراوانی، میانگین و انحراف معیار متغیرهای وابسته

انحراف معیار	میانگین	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	بازه
۲/۴۳	۴/۹۸	۳۴/۷۱	۲۵/۸۱	۱۶/۲۴	۱۳/۸۱	۹/۴۳	بُعد اقتصادی
۴/۱۱	۴/۷۲	۹/۶۹	۱۳/۲۶	۱۹/۹۳	۲۶/۴۹	۳۰/۶۳	بُعد اجتماعی
۲/۳۴	۳/۶۵	۲۱/۹۴	۲۵/۴۷	۲۲/۳۳	۱۷/۸۹	۱۲/۳۷	بُعد محیطی
۲/۲۵	۲/۹۹	۲۴/۳۶	۲۴/۴۷	۱۷/۲۵	۱۹/۳۶	۱۴/۵۶	بُعد روان‌شناختی

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۸.



### ب) نتایج استنباطی

باتوجه به اطلاعات مندرج در جدول (۵)، نتایج ضریب همبستگی پیرسون نشان می‌دهد که رابطه بین متغیرهای میزان خودفرمانروایی، اشتیاق به شناخت هستی، پایداری و استقامت، تولید معنای شخصی، حقیقت‌طلبی و ایمان، خیرخواهی و دیگرخواهی، میزان بازسازی خود و خودآفرینی، احساس خودادراکی، تساهل و مدارا، محبت‌ورزی، اعتمادبه‌نفس و شور و نشاط زندگی در سطح ۱٪ خطا مثبت شده است و رابطه بین متغیرهای میزان خوددوستی، خوش‌بینی به آینده و امیدواری، مسئولیت‌پذیری و زیستن درحال با بهبود متغیرهای تاب‌آوری روستاییان پیرامون بحران زلزله در سطح ۵٪ خطا مثبت شده است و ضمن اینکه بین متغیرهای میزان خودصداقتی، درون‌گرایی، فردگرایی مثبت، فردگرایی مثبت و خوداتکایی با بهبود متغیرهای تاب‌آوری روستاییان پیرامون بحران زلزله رابطه معنی‌داری مشاهده نشده است.

جدول (۵): نتایج ضریب همبستگی جهت تعیین رابطه بین دو متغیر

مقدار (P)	مقدار (r)	متغیر وابسته	متغیر مستقل
۰/۰۰۰	۰/۷۱۹	تاب‌آوری	میزان خودفرمانروایی
۰/۰۱	۰/۲۳۵	تاب‌آوری	نیات رفتاری
۰/۰۰۴	۰/۳۵۸	تاب‌آوری	اشتیاق به شناخت هستی
۰/۰۰۲	۰/۴۷۲	تاب‌آوری	پایداری و استقامت
۰/۱۴۵	۰/۰۱۵	تاب‌آوری	میزان خودصداقتی
۰/۰۲	۰/۳۹۸	تاب‌آوری	خوددوستی
۰/۶۲۳	۰/۱۱۱	تاب‌آوری	خودشناسی مثبت
۰/۰۰۰	۰/۶۵۸	تاب‌آوری	محبت‌ورزی
۰/۰۳	۰/۴۹۸	تاب‌آوری	خوش‌بینی به آینده و امیدواری
۰/۰۴۱	۰/۴۳۲	تاب‌آوری	مسئولیت‌پذیری
۰/۱۲۵	۰/۱۲۳	تاب‌آوری	میزان درون‌گرایی
۰/۰۰۰	۰/۸۱۲	تاب‌آوری	تولید معنای شخصی
۰/۰۰۱	۰/۳۱۱	تاب‌آوری	حقیقت‌طلبی و ایمان
۰/۱۳۲	۰/۱۱۱	تاب‌آوری	فردگرایی مثبت
۰/۰۰۰	۰/۸۷۴	تاب‌آوری	میزان خیرخواهی و دیگرخواهی
۰/۰۰۳	۰/۵۸۴	تاب‌آوری	میزان بازسازی خود و خودآفرینی
۰/۰۱	۰/۴۳۵	تاب‌آوری	میزان عدالت محوری
۰/۰۰۰	۰/۴۹۸	تاب‌آوری	میزان احساس خودادراکی
۰/۳۵۲	۰/۰۹۸	تاب‌آوری	میزان خوداتکایی
۰/۰۰۰	۰/۷۲۲	تاب‌آوری	میزان تساهل و مدارا
۰/۰۲	۰/۶۵۸	تاب‌آوری	میزان زیستن درحال
۰/۰۰۰	۰/۷۳۵	تاب‌آوری	اعتمادبه‌نفس
۰/۰۰۰	۰/۸۴۱	تاب‌آوری	میزان شورونشاط زندگی

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۸.



در خصوص ارتباط معنادار بین میزان خودفرنروایی و بهبود تاب‌آوری به قول سقراط که می‌گفت «خودت باش» و یا به قول نیچه «هر آنچه هستی شو» مراد این است که انسان معنوی زندگی اصیل دارد و نه زندگی عاریتی. یعنی انسان معنوی براساس فهم و تشخیص خود عمل می‌کند و به تعبیری خودفرمانرواست و مطالعات متعددی نشان داده است که انسان‌های خودفرمانروا درمقابل مصائب و مشکلات و مرارت‌های زندگی سربلند بیرون می‌آیند و تسلیم دشواری‌های زندگی نمی‌شوند.

پیرامون ارتباط معنادار بین میزان اشتیاق به شناخت هستی و بهبود تاب‌آوری باید گفت انسان‌های معنوی اصولاً تلاش و تقلا می‌کنند، تا چشمشان در همین جهان، به امر متعالی باز شود، یعنی بر این باور هستند که در ازای نعمت‌های بی‌شماری که هستی به رایگان به آنها داده و آن‌ها نیز در حیات کوتاهی که دارند به هستی چیزهایی برگردانند و انسانی که تلاش و کوشش مضاعفی از خود به خرج می‌دهد که حق هستی را ادا کرده و درمقابل آن دست به رایگان‌بخشی بزند. طبیعی است که از استقامت و پایداری و تاب‌آوری بیشتری جهت نیل به رسالت و مأموریت خود برخوردار است. یعنی معنا و فلسفه حیات را در این می‌یابد که حیاتش تداوم داشته باشد تا به رسالت رایگان‌بخشی خود جامه عمل بپوشاند.

در خصوص ارتباط معنادار بین خلق معنای شخصی و بهبود تاب‌آوری باید گفت که به قول بارت، از آنجایی که انسان‌ها از امتیاز هولناک و ترسناک خلق معنای شخصی زندگی‌شان برخوردار هستند و تصمیمات روزمره است که بر زندگی آن‌ها شکل می‌بخشد. یعنی اگر انسان معنا، هدف و فلسفه زندگی خویش را بداند با ناملایمات آن هرچند ناملایمات شدید باشد خواهد ساخت، چون ساختن با ناملایمات و سختی‌ها تبدیل به یک ایده و اندیشه می‌شود و اگر انسان در مقام نظر به اندیشه مقاومت و استقامت و پایداری در برابر مشکلات باور داشته باشد طبیعی است که درمقام عمل به تحمل مصائب و مشکلات جامه عمل می‌پوشاند.

درباره ارتباط معنادار بین خوددوستی و بهبود تاب‌آوری باید گفت که انسان‌های معنوی خوددوست‌ترین انسان‌ها هستند و برای خودشان ارزش بی‌نهایتی قائل‌اند. به همین دلیل همیشه مراقب هستند که به‌گونه‌ای زندگی نکنند که «خود» گرانمایی که در اختیارشان است، ذره‌ای ضربه ببیند. انسان‌ها به‌دلیل خوددوستی نیستند که به دیگران ظلم می‌کنند، بلکه به‌دلیل «خودنادرستی» است که به آن‌ها ظلم می‌کنند. بنابراین بزرگ‌ترین مشکلات در جامعه، از سوی کسانی پدید می‌آید که خود را فراموش کرده‌اند. قرآن خودفراموشی را نه تنها مثبت تلقی نکرده، بلکه بزرگ‌ترین عقوبت خدا فراموشی را، خودفراموشی دانسته است؛ از این‌رو، انسان‌های خودفراموش هیچ‌گونه پایداری و استقامت ذهنی و عینی در برابر مشکلات ندارند.



پیرامون ارتباط معنادار بین میزان امیدآوری و خوش‌بینی به آینده و بهبود تاب‌آوری باید گفت که انسان معنوی هیچ موقع دچار ناامیدی نمی‌شود و درخصوص اثرات امیدواری با تاب‌آوری ذکر این نکته در خور تعمق است که شخص معنوی به معنای عمیق کلمه، به رغم همه مشکلات و شدايد «آبجکتیو»ی که در زندگی رخ می‌دهد، به لحاظ «سابجکتیو» بسیار رضایت باطن و آرامش دارد و شاد و امیدوار است و درمقابل مرارت‌های زندگی و ناملایمات آن بسیار بردبار و صبور است و به عبارتی از تاب‌آوری افزون‌تری برخوردار است.

پیرامون ارتباط معنادار بین میزان بازسازی خود و خودآفرینی و بهبود تاب‌آوری به زعم ملکیان (۱۳۹۴ش)، انسان معنوی به‌وضع موجودش اکتفا نمی‌کند و سعی می‌کند خود را ارتقا دهد. از این‌رو، یک انسان معنوی، هیچ‌گاه از سیروسلوک درونی خالی نیست. یعنی به سرنوشت خود علاقه‌مند است و سعی می‌کند به‌وضع مطلوب‌تری از حال برسد و طبیعی است که سیر آفاق و انفس به هر شهروند روستایی مساعدت می‌کند تا در مبارزه با سختی‌ها و مشکلات زندگی سربلند بیرون بیاید.

درخصوص ارتباط بین محبت‌ورزی با بهبود تاب‌آوری بسیاری بر این باورند که محبت یک حال درونی است که انسان‌ها نسبت به همدیگر احسان می‌کنند. انسان معنوی به محبتی می‌رسد که همه انسان‌ها را چون فرزند خود می‌بیند. به قول شیخ ابولحسن خرقانی «اگر از ترکستان تا بلاد روم خسی در پای کسی فرورود، منم که رنج می‌کشم». این یعنی محبت‌عام یا وقتی رابعه عدویه می‌گوید: «در روز قیامت بر در جهنم می‌ایستم و می‌گویم هر کسی را که می‌خواهید به جهنم وارد کنید، گناش را بر دوش من بگذارید و او را رها کنید؛ من حاضرم برای گناهان همه عذاب بکشم». پس انسان معنوی که این‌قدر برای کاهش دردورنج دیگران تلاش و تقلا می‌کند، طبیعی است که در صورت بروز هر نوع مشکلات و سختی‌ها و مرارت‌هایی مانند زلزله و سیل و سایر بلاهای طبیعی و انسانی کوچکترین لرزش به دل خود راه نمی‌دهد.

درخصوص ارتباط بین مسئولیت‌پذیری با بهبود تاب‌آوری باید گفت که انسان‌های مسئولیت‌پذیر خود را مسئول سرنوشت خویش می‌دانند، بنابراین هرگونه بهانه‌جویی را کنار می‌گذارند. انسان عادی همه تقصیرها و کم‌وکاستی‌ها را به گردن دیگران می‌اندازد. همچنین انسان معنوی هرچه قدر معنوی‌تر می‌شود، احساس می‌کند خودش درحال شکل دادن به خودش است و اگر در جایی کوتاهی کرد خود را مسئول می‌داند و احساس مسئولیت درمقابل مرارت‌ها و ناملایمات زندگی دردورنج ناشی از آن را برای انسان قابل تحمل می‌سازد.

درباره ارتباط معنادار عدالت‌محوری و بهبود تاب‌آوری، استدلال اکثریت متفکران بر این گزاره استوار است که مناسبات اجتماعی انسان معنوی، براساس سه اصل عدالت، احساس و

محبت استوار است. البته انسان در مدارج پایین تر معنویت، با دیگران براساس عدالت رفتار می‌کند؛ نباید فراموش شود که وقتی مدارج معنوی انسان بالا رفت، کارش به احساس منجر می‌شود و در مرحله سوم به محبت ختم می‌شود و طبیعی است که انسان‌هایی با چنین خوی و منش اخلاقی میزان تاب‌آوری زیادی را در مواجهه با بلاهای طبیعی و انسانی تجربه می‌کنند.

درخصوص ارتباط معنادار بین حقیقت‌طلبی و بهبود تاب‌آوری، باید گفت که هرچه قدر انسان‌ها خود را با حقیقت سازگار کنند به همان میزان در برابر مصائب و مشکلات زندگی بیشتر مقاومت و ایستادگی می‌کنند؛ به‌عنوان نمونه اگر انسان‌ها این جمله بودا را در وجود خودشان درونی سازند که «یک اصل ثابت در این دنیا وجود دارد و آن هم اصل بی‌ثباتی است» و یا مولانا می‌گوید «جمله بی‌قراریت از طلب قرار توست/ طالب بی‌قرار شو تا که قرار آیدت». پرواضح است که انسان با این اندیشه و تفکر با هر نوع مشکلات و سختی‌های زندگی می‌تواند کنار بیاید به این معنی که در انسان عالم بی‌قرار دنبال قرار نمی‌گردد و دنبال قرار نگشتن همان و به آرامش و رضایت باطن رسیدن همان.

پیرامون ارتباط معنادار بین میزان شورونشاط زندگی و بهبود تاب‌آوری ذکر این نکته ضروری است که معنویت نحوه مواجهه با جهان هستی است که در آن شخص روی هم‌رفته با رضایت باطن زندگی می‌کند. وجه تراژیک داستان در این است که بسیاری از انسان‌ها از ابتدا که به دنیا می‌آیند تا وقتی که از دنیا می‌روند، دائماً با حالت‌های نفسانی نامطلوبی سروکار دارند؛ آن‌ها با این حالت‌های نفسانی در رنج و عذاب هستند. مثلاً همیشه در حال اضطراب، دلهره، اندوه، غم، ناامیدی، احساس سرگشتگی و سردرگمی، و احساس بی‌معنایی و بی‌هدفی به سر می‌برند. ملکیان (۱۳۹۵ش)، بر این باور است که فرآورده معنویت در این امر نهفته است که این حالت‌های ناخوشایند تا آنجا که امکان‌پذیر است، در انسان پدید نمی‌آید و یا اگر پدید آید، ناپدید خواهد شد و هرچقدر انسان‌ها حالت‌های خوشایند بیشتری را در حیات خودشان تجربه بکنند در مواجهه با بحران‌ها، سختی و مشکلات مقاومت و استقامت بیشتری از خود به خرج می‌دهند. درنهایت همچنان که سارتر می‌گوید «هستی مقدم بر چیستی است». یعنی انسان ابتدا وجود دارد و سپس خودش را خلق می‌کند به این معنا که انسان می‌خواهد چه کسی باشد؟ می‌خواهد چگونه زندگی کند؟ از هستی چه می‌خواهد؟ براساس چه ایده‌آل‌هایی بمیرد؟ آیا نه این است که معنویت رکن و اساس خلق خود و شناخت خود و چگونگی زیست و خواست از هستی است که بر تاب‌آوری و مقاومت انسان به‌دلیل وقوف به‌چرایی زندگی ختم شده و به مدیریت بهینه ناملایمات زندگی مساعدت می‌کند؟



### نتایج رگرسیون چندمتغیره

در این روش براساس بتای استاندارد به دست آمده متغیرهای اشتیاق به شناختی هستی، خودصدافتی، خوش بینی و امیدواری، معنابخشی به زندگی، مسئولیت پذیری، عدالت محوری، تساهل و مدارا، شورونشاط زندگی و خوداتکایی به ترتیب به عنوان متغیرهایی بودند که بیشترین سهم را در میزان تغییرات متغیر وابسته داشتند. لذا این متغیرها در مدل نهایی باقی مانده و بقیه متغیرها از معادله حذف شدند. نتایج نشان می‌دهد این متغیرهای پیش‌بین  $R^2 = 0/68$  (  $0/68$  ) از میزان واریانس متغیر وابسته (تاب‌آوری) را پیش‌بینی می‌کنند. ضریب تعیین بیان‌گر این است که متغیرهای دیگری نیز در میزان بهبود تاب‌آوری روستاییان تاثیرگذار بوده‌اند که در مطالعه حاضر بررسی نشده است. نتایج تحلیل واریانس یک‌طرفه نیز معنی‌دار بودن رگرسیون و رابطه خطی بین متغیرها را در گام نهایی نشان می‌دهد. جدول (۴) و (۵) اطلاعات مربوط به این تجزیه و تحلیل را نشان می‌دهند. این یافته با آتن و همکاران (۲۰۱۸م) و رفیعیان و همکاران (۱۳۸۹ش) هم‌خوانی دارد. به منظور برآورد معادله تخمین، با توجه به اطلاعات به دست آمده و معنی‌دار بودن مدل نهایی رگرسیون چندمتغیره در این پژوهش، با معادله زیر می‌توان میزان معنویت را با بهبود تاب‌آوری روستاییان در منطقه مورد مطالعه تخمین زد:

$$Y=1.46+ 0.418 (X1)+0.418 (X2)+0.008 (X3)+-0.021(X4)+ 0.003(X5)+ - 0.03(X6)+0.076(X7)$$

جدول (۶): ضرایب رگرسیون چندمرحله‌ای برای تبیین رابطه معنویت و تاب‌آوری

گام	نام متغیر	ضریب رگرسیون	ضریب تعیین $R^2$	ضریب تعیین تعدیل شده	مقدار (F)	مقدار (p)
۱	اشتیاق به شناخت هستی	۰/۶۶۸	۰/۴۴۷	۰/۴۴۴	۱۸۳/۳۷	۰/۰۰۰
۲	خودصدافتی	۰/۷۳۸	۰/۵۴۵	۰/۵۴۱	۱۳۵/۱۲	۰/۰۰۰
۳	خوش‌بینی و امیدواری	۰/۷۷۷	۰/۶۰۳	۰/۵۹۸	۱۱۴/۱۳	۰/۰۰۰
۴	معنا بخشی به زندگی	۰/۸۱۰	۰/۶۵۶	۰/۶۵۰	۱۰۶/۷۵	۰/۰۰۰
۵	مسئولیت‌پذیری	۰/۸۱۶	۰/۶۶۶	۰/۶۵۸	۸۸/۸۸	۰/۰۰۰
۶	عدالت محوری	۰/۸۲۰	۰/۶۷۳	۰/۶۶۴	۷۶/۱۴	۰/۰۰۰
۷	تساهل و مدارا	۰/۸۲۵	۰/۶۸۱	۰/۶۷۱	۶۷/۱۴	۰/۰۰۰
۸	شورونشاط زندگی	۰/۸۲۳	۰/۶۷۸	۰/۶۶۹	۶۷/۴۰	۰/۰۰۰
	خوداتکایی	۰/۸۲۷	۰/۶۸۴	۰/۶۷۴	۷۷/۹۵	۰/۰۰۰

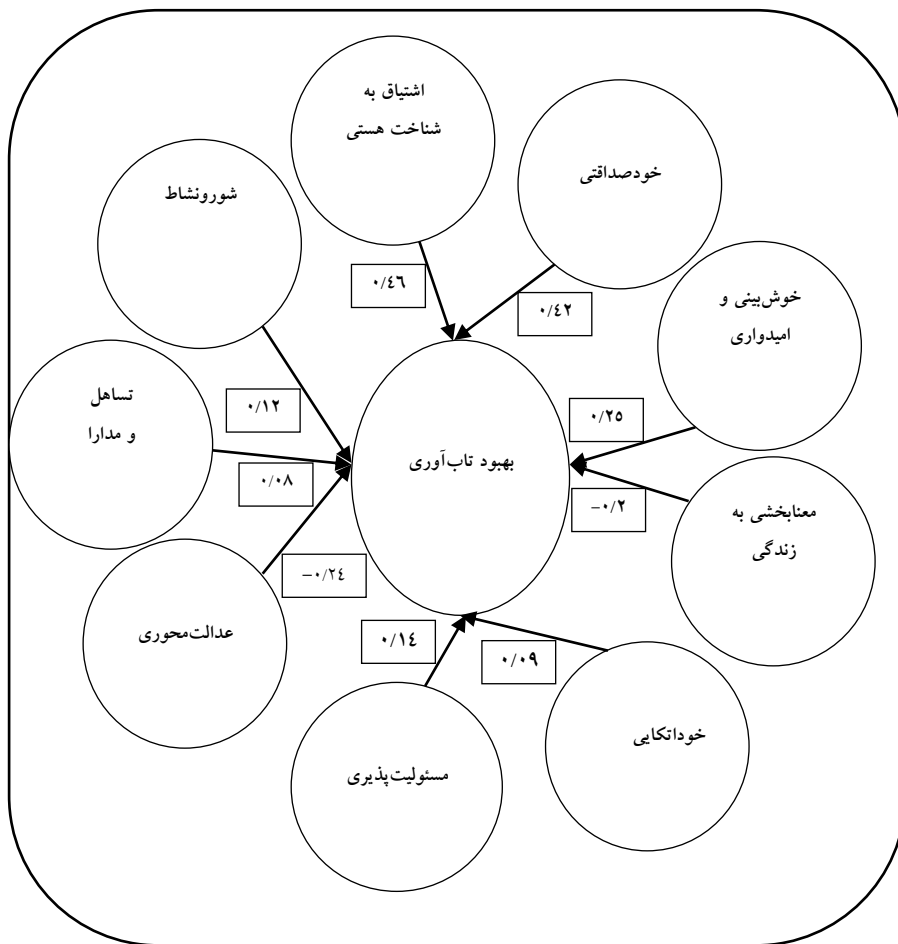
منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۸.

جدول (۷): ضرایب متغیرهای وارد شده در معادله رگرسیون نهایی برای تبیین رابطه معنویت و تاب‌آوری

مقدار (p)	t محاسبه شده	ضرایب استاندارد نشده		متغیرهای پیش‌بین
		ضرایب استاندارد شده	ضریب ورود	
۰/۰۰۰	۷/۱۶	-----	۰/۲۰۵	عدد ثابت (عرض از مبدأ)
۰/۰۰۰	۹/۶۰	۰/۴۶۶	۰/۰۴۳	اشتیاق به شناخت هستی
۰/۰۰۰	۸/۳۲	۰/۴۲۶	۰/۰۵۰	خودصدافتی
۰/۰۰۰	۶/۳۷	۰/۲۵۱	۰/۰۰۱	خوش‌بینی و امیدواری
۰/۰۰۰	-۳/۹۹	-۰/۲۰۹	۰/۰۰۵	معنا بخشی به زندگی
۰/۰۱۲	۲/۵۴	۰/۱۴۶	۰/۰۰۱	مسئولیت‌پذیری
۰/۰۰۰	-۴/۵۴	-۰/۲۴۶	۰/۰۰۷	عدالت محوری
۰/۰۴۱	۲/۰۵	۰/۰۸۵	۰/۰۳۷	تساهل و مدارا
۰/۰۲۱	۵/۲۱	۰/۱۲۴	۰/۰۰۹	شورونشاط زندگی
۰/۰۱۹	۳/۰۹	۰/۰۹۶	۰/۰۴۱	خوداتکایی

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۸.

در نهایت اطلاعات مندرج در شکل (۲)، نشان می‌دهد براساس نتایج حاصل از ضریب بتا، سهم و نقش متغیر «اشتیاق به شناخت هستی» در تبیین متغیر وابسته «تاب‌آوری» بیشتر از سایر متغیرهاست و متغیرهای خودصداقتی و خوش‌بینی و امیدواری به ترتیب در اولویت‌های بعدی قرار گرفتند.



شکل (۳): اهمیت نسبی متغیرهای مستقل در تبیین بهبود تاب‌آوری روستاییان

## نتیجه‌گیری و پیشنهادها

رابطه بین متغیرهای میزان خودفرمانروایی، اشتیاق به شناخت هستی، پایداری و استقامت، تولید معنای شخصی، حقیقت‌طلبی و ایمان، خیرخواهی و دیگرخواهی، میزان بازسازی خود و خودآفرینی، احساس خودادراکی، تساهل و مدارا، محبت‌ورزی، اعتمادبه‌نفس و شورونشاط زندگی در سطح ۱٪ خطا مثبت شده است و رابطه بین متغیرهای میزان خوددوستی، خوش‌بینی به آینده و امیدواری، مسئولیت‌پذیری و زیستن در حال با بهبود متغیرهای تاب‌آوری روستاییان پیرامون بحران زلزله در سطح ۵٪ خطا مثبت شده است و ضمن اینکه بین متغیرهای میزان خودصدقتی، درون‌گرایی، فردگرایی مثبت، فردگرایی مثبت و خوداتکایی با بهبود متغیرهای تاب‌آوری روستاییان پیرامون بحران زلزله رابطه معنی‌داری مشاهده نشده است. این تحقیق با نتایج تحقیقات حسین چاری و محمدی (۱۳۹۰ش)، حیدری ساریان (۱۳۹۸ش)، رفیعیان و همکاران (۱۳۸۹ش)، آتن (۲۰۱۳م) و پوند (۲۰۱۳م) هم‌خوانی دارد. از طرف دیگر، نتایج تحلیل رگرسیون نشان داد که از بین مؤلفه‌های تحقیق، ۹ مؤلفه توسط کامپیوتر در معادله باقی ماندند و این ۹ متغیر توانستند ۶۸٪ از تغییرات را تبیین نمایند. بالاخره، باتوجه به نتایج تحقیق پیشنهاداتی به شرح زیر طرح می‌شود:

از آنجایی‌که وقوع رخداد‌های طبیعی اعم از زلزله و سایر رخدادها یک اتفاق طبیعی محسوب شده و احتمال وقوع آن در هر زمان و مکانی می‌رود، لذا توصیه می‌شود طوری به روستاییان ساکن در منطقه مورد مطالعه اطلاع‌رسانی شود که روستاییان شهرستان ورزقان وقوع زلزله و مصائب و مشکلات آن را جزئی از زندگی خود بدانند، تا بتوانند در صورت وقوع درمقابل آن ایستادگی و استقامت داشته باشند؛ در این خصوص، به قول نیچه به‌جای آ‌بجو خوردن در دشت‌ها، رنج صعود از کوه‌ها را بر خود هموار کنند. به این علت که، راز تحقق بیشترین باروری از زندگی و کسب بیشترین تمتع از آن عبارت‌است‌از: زیست در خطر. یعنی مراد از این جمله نیچه، این است که در زندگی لذت و رنج دوقلوی جدانشدنی هستند. و نیز شایسته است تمهیداتی اندیشیده شود که شعله امید در مناطق روستایی و بین روستاییان خاموش نشود، چون در غیر این صورت، جوامع روستایی در صورت وقوع کوچک‌ترین اتفاق و رخداد ناخوشایند تسلیم شده و متعاقب آن نمی‌توانند از ظرفیت‌های وجودی خود جهت مدیریت بحران بهره‌برداری کنند. همچنین مطلوب است که روستاییان درمقابل خود، انسان‌های دیگر، طبیعت و هستی احساس مسئولیت کنند؛ چون مسئولیت‌پذیری شهروندان روستایی شهرستان ورزقان سبب می‌شود وقوع رخداد زلزله را بخشی از هستی دانسته و میزان تاب‌آوری بالایی درمقابل آن داشته باشند. علاوه‌بر این، مطلوب است به روستاییان شهرستان ورزقان اهمیت کار و فعالیت



گروهی و دسته جمعی آموزش داده شود تا در صورت وقع بحران‌ها و بلایایی طبیعی به صورت تیمی و گروهی با کمترین هزینه و در مدت زمان اندک به رفع مصائب و مشکلات زلزله همت بگمارند. مضاف بر این، شایسته است نهاد رسانه ملی و محلی به رسالت خود عمل نماید مبنی بر اینکه چرایی زلزله و چگونگی مقابله با آن از منظر و زوایای گوناگون به شهروندان روستایی شهرستان ورزقان آموزش داده شود. افزون بر این، بایستی به آستانه آگاهی روستاییان رسانده شود که به وظایف اخلاقی و انسانی و شهروندی خود در پذیرش مسئولیت‌های جدید در مواقع زلزله عمل کرده و متعاقب آن به تسکین آلام هم‌نوعان خود همت بگمارند. همچنین بایستی تدابیری اتخاذ شود تا فضای نشاط و امیدواری در مواقع وقوع زلزله با مکانیزم و سازوکارهای گوناگون در مناطق روستایی حکم‌فرما شود، تا از دل‌مردگی، ملال و افسردگی ساکنان مناطق روستایی شهرستان ورزقان هرچند هم به مقدار اندک کاسته شود. همچنین، بر دولت است که در اسرع وقت کمک‌های بلاعوض جهت جبران خسارت‌های مادی و معنوی در اختیار روستاییان قرار داده شود. افزون بر این، بر دولت و رسانه‌های آموزشی است که مهارت‌های ارتباطی به روستاییان آموزش داده شود تا در مواقع وقوع حوادث نامترقبه، روستاییان در اسرع وقت با همدیگر ارتباط برقرار کرده و به یاری همدیگر بشتابند. همچنین، شایسته است که میزان توانمندی روان‌شناختی روستاییان بالا برده شود تا در مواقع بروز بحران روستاییان روحیه خود را نباخته و بتوانند با بلایای زلزله به‌نحو احسن مقابله کنند. با توجه به نتایج به‌دست آمده مطلوب است که در فرایند جامعه‌پذیری و اجتماعی شدن کودکان گام‌هایی برداشته شود که کودکان زندگی عاریتی را به نفع زندگی اصیل کنار بگذارند، یعنی براساس فهم و تشخیص خود عمل نمایند و طبیعی است کسی که براساس فهم و درک خود عمل کند اولاً از ناهنجاریهای اجتماعی جامعه متأثر نشده و در ضمن استقامت و پایداری بیشتری در برابر ناملایمات زندگی خواهد داشت. پیرامون ثبات رفتاری باید گفت که بزرگ‌ترین موانع توسعه ملی در یک‌سری خصوصیات فرهنگی عقب‌مانده به‌لحاظ ساجکتیو در مردمان این مرزوبوم ریشه دارد که عبارت‌اند از: القاپذیری، تلقین‌پذیری، هم‌رنگی با جماعت و ... . طبیعی است که این خصوصیات فرهنگی ثبات رفتاری را به حاشیه رانده و مشکلات به‌غایت فراوانی برای شهروندان این مرزوبوم ایجاد می‌کند و لذا بایستی نهاد رسانه، مدرسه و خانواده به رسالت خطیر خود در تضعیف این خصوصیات عمل کرده و به شهروندان روستایی مساعدت نماید که از مدهای اجتماعی، رسانه‌های گروهی، پروپاگاندا، افکار عمومی، مدهای زمانه، القائات، تلقین، تعبد و تقلید متأثر نشوند یعنی بایستی گام‌های برداشته شود تا روستاییان به شناخت خود نائل آیند و به عبارتی خود را بشناسند چون اولین گام در نیل به معنویت و معنوی شدن خودشناسی است، به این



خاطر، تنها از این مسیر است که شهروندان روستایی می‌توانند به نقاط ضعف و قوت خود پی‌برده و آن را درک کنند؛ همچنین بایستی با برنامه‌ریزی صحیح فرهنگی و به‌وسیله متخصصان و صاحب‌نظران عرصه فرهنگ و فکر و ایده و اندیشه - نه عوام‌فریبان همه‌چیزدان - تمهیداتی اندیشیده شود، تا روستاییان به معنای واقعی کلمه خودشان باشند به این معنی که یکی از ویژگی‌های انسان معنوی این است که می‌خواهد خودش باشد. چون هرچه میان آنچه انسان است و آنچه به نمایش می‌گذارد، بیشتر شود، شعاع دایره از خودبیگانگی انسان گسترده‌تر می‌شود و نفاق و ریاض افزایش می‌یابد و از اصالت خود دور می‌شود. یعنی او چیزی خواهد شد که نیست و این دو ویژگی در انسان معنوی به عنصر خلوص تعبیر می‌شود که در واقع تأکید و تأییدی بر اصالت زندگی اوست. نیز گام‌هایی برداشته شود که شهروندان روستایی خود بودن را تجربه کنند چون که انسان معنوی می‌خواهد که خودش باشد «خودش را بودن» با «خود بودن» متفاوت است. «خود را بودن» برای انسان معنوی بدین معناست که تمام توجهش معطوف به این باشد که در چه کاری، در چه حالی و در چه وضعی به سر می‌برد. او در واقع به معنای واقعی کلمه به فکر خودش است و همواره کوشش می‌کند به این پرسش پاسخ بدهد که آیا می‌توانم از این بهتر بشوم؟ اگر می‌توانم پس چرا نشوم و افزون‌بر این، باید کمک کرد که روستاییان به بهتر کردن خود مبادرت ورزند به این دلیل که انسان معنوی می‌خواهد خودش را بهتر کند، انسان معنوی می‌خواهد هر آنی از زندگی‌اش نسبت به آن قبل بهتر باشد و سعی می‌کند با جدیت هرچه بیشتر روند بهتر شدن در ماهیت دانستنی‌ها و باورها و لذت و الم‌ها و خواست‌ها و نیازها و عمل را تسریع کند و بهبود بخشد. افزون‌بر این، شایسته است که سازوکاری تدبیر شود تا شهروندان روستایی به شناخت هستی‌اشتیاق و تمایل بیشتری پیدا کنند و مصائب و آلام ناشی از زلزله را خارج از دایره هستی ندانند که در این صورت تاب‌آوری بیشتری را در مقابل بحران زلزله می‌توانند داشته باشند. افزون‌بر این، باید به معنویت و اثرات آن فراتر از تقویت تاب‌آوری و غیره نگریست، به این دلیل که امروزه شهروندان شهری و روستایی قدرت به‌غایت فراوانی برای تخریب سامان اجتماعی دارند، به تعبیری، هرچه وسایلی که در اختیار انسان است بیشتر می‌شود، امکانات عمل او هم بیشتر می‌شود. و هرچه امکانات عمل او بیشتر می‌شود، عاملی که او را مهار کند تا هر عملی را که می‌تواند انجام دهد، صورت ندهد اهمیت بیشتری می‌یابد. پس باید عاملی انسان را از این کار بازدارد و بگوید که هرچه را می‌توانی بکنی لزوماً نباید بکنی؛ و به تعبیر دیگر باید به انسان یادآور شود که مقهورهای تو غیر از ماذون‌های توست، تو خیلی از کارها را می‌توانی بکنی، اما برای ارتکاب آن‌ها اذن نداری؛ پس عنصر بازدارنده و مانع در این اوضاع و احوال عنصر معنویت است که



بایستی به تقویت آن اهتمام بیشتری مبذول شود. در نهایت، یافته‌های حاصل از این پژوهش از دو حیطة کاربردهای نظری و عملی قابل توجه است. از جنبه نظری این که از بحث معنویت و اخلاقیات در برنامه‌ریزی‌های همه‌جانبه در کشور غفلت نمی‌شود. از این‌رو، نتایج این پژوهش می‌تواند به بدنه علمی این پژوهش‌ها یاری رساند. از منظر کاربردی نیز این تحقیق می‌تواند تأثیرات مهمی در بُعد آموزشی و پرورشی داشته باشد. از آنجا که بخش معتناهی از تاب‌آوری اکتسابی و قابل آموزش است، یافته‌های این پژوهش می‌تواند متولیان و مسئولان و دست‌اندرکاران و تصمیم‌گیران مدیریت توسعه روستایی را در راستای ارتقای تاب‌آوری روستاییان در پرتو رشد و ژرفابخشی به اخلاقیات و معنویات مدد رساند.

## منابع

- اعظمی، یوسف؛ معتمدی، عبدالله؛ دوستیان، یونس؛ جلالوند، محمد؛ فرزندگان، محسن. (۱۳۹۱). نقش تاب‌آوری، معنویت و دین‌داری در پیش‌بینی رضایتمندی از زندگی در سالمندان، فصلنامه فرهنگ مشاوره و روان‌درمانی، ۳ (۱۲)، صص ۲۰-۱.
- پیران، پرویز؛ اسدی، سعیده؛ و دادگر، نیکو (۱۳۹۴). بررسی نقش تاب‌آوری اجتماعی در موفقیت فرایند بازسازی (مطالعه موردی: جوامع روستایی درب آستانه و بابا پشمان پس از زلزله سال‌های ۱۳۸۵ دشت سیلاخور، استان خوزستان)، فصلنامه مسکن و محیط روستا، (۵۷) ۱، صص ۸۷-۱۰۰.
- حسین چاری، مسعود و محمدی، مژگان (۱۳۹۰)، پیش‌بینی تاب‌آوری روان‌شناختی براساس اعتقادات مذهبی در دانشجویان شهری و روستایی، فصلنامه روان‌شناسی معاصر، سال ۲، شماره ۶، صص ۴۵-۵۶.
- حیدری ساریان، وکیل (۱۳۹۸)، مطالعه و تحلیل عوامل بهبود تاب‌آوری روستاییان پیرامون بحران زلزله؛ مطالعه موردی: شهرستان ورزقان، فصلنامه جغرافیا و برنامه‌ریزی منطقه‌ای، سال ۹، شماره ۳، صص ۷۱۷-۷۰۳.
- لاله‌پور، منیژه و سلطانزاده، رحیمه (۱۳۹۸)، تحلیل سطح آمادگی خانوارهای شهر ورزقان در برابر بلایای طبیعی، برنامه‌ریزی و آمایش فضا، دوره ۲۳، شماره ۳، صص ۱۷۴-۱۴۷.
- زردشتیان، شیرین؛ کریمی، جواد؛ حسینی، مریم. (۱۳۹۷). تبیین رابطه هوش معنوی و پرخاشگری با ملاحظه نقش میانجی تاب‌آوری در بین کنگ‌فو کاران آسیایی، مطالعات مدیریت رفتار سازمانی در ورزش، (۱) ۵، صص ۶۲-۵۵.

- سروش؛ عبدالکریم، مجتهد شبستری؛ محمد، ملکیان؛ مصطفی و کدیور، محسن (۱۳۸۸)، سنت و سکولاریسم، تهران: انتشارات صراط.
- شریعتی مزینانی؛ سارا، باستانی؛ سوسن و خسروی، بهناز (۱۳۸۶)، جوامعی در نوستالژی اجتماع، نگاهی به پدیده معنویت‌های جدید در ایران، مطالعات فرهنگی و ارتباطات، شماره ۱ (۸)، ۱۹۵-۱۶۷.
- صالحی، سعید؛ هاشمیان، کیانوش؛ میرهاشمی، مالک. (۱۳۹۷). پیش‌بینی تاب‌آوری خانواده براساس معنویت در معلمان متأهل، مجله آسیب‌شناسی، مشاوره و غنی‌سازی خانواده، ۲ (۴)، صص ۱۱۹-۱۰۳.
- صدیقی ارفعی؛ فریبرز، رواندی، مریم. (۱۳۹۳). پیش‌بینی‌پذیری میزان تاب‌آوری براساس هوش‌معنوی در دانشجویان و دین‌پژوهان، فرهنگ در دانشگاه اسلامی، ۴ (۳)، صص ۱۹۰-۳۷۳.
- گل‌پرور، محسن. (۱۳۹۴). الگوی ساختاری رابطه پیوند معنوی با سرمایه روان‌شناختی و بهزیستی معنوی در پرستاران، فصلنامه مدیریت پرستاری، ۳ (۳)، صص ۴۰-۲۹.
- گوتهک، جرالد (۱۳۸۰)، مکاتب فلسفی و آرا تربیتی، ترجمه محمد جعفر پاک سرشت، تهران: انتشارات سمت.
- ملکیان، مصطفی. (۱۳۹۴). اخلاق باور، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- ملکیان، مصطفی. (۱۳۹۴). تقدیر ما و تدبیر ما، تهران: انتشارات نگاه معاصر.
- محمدی، سعدی و کهنه پوشی، امید (۲۰۱۹)، تحلیلی بر تغییرات سطح تاب‌آوری سکونتگاه‌های روستایی تبدیل‌شده به شهر (مطالعه موردی: روستاهای برده رشه و اورامان کردستان)، برنامه‌ریزی و آمایش فضا، دوره ۲۳، شماره ۳، صص ۹۵-۵۱.
- محمدی؛ تیمور، شاکری؛ عباس، تقوی؛ مهدی و احمدی، مهدی (۱۳۹۶)، تبیین مفهوم، ابعاد و مؤلفه‌های تاب‌آوری اقتصادی، فصلنامه مطالعات راهبردی، ۲۰ (۷۵)، صص ۱۲۰-۸۹.
- رفعیان، مجتبی، رضایی، محمدرضا، عسگری، علی، پرهیزکار، اکبر و شاپان، سیاوش (۱۳۸۹)، تبیین مفهومی تاب‌آوری و شاخص‌های آن در مدیریت سوانح اجتماع‌محور (CBDM)، فصلنامه برنامه‌ریزی و آمایش فضا، دوره ۱۵، شماره ۴، صص ۴۱-۱۹.
- ورمزیاری، حجت و ایمانی، بابک (۱۳۹۶)، تحلیل تاب‌آوری کسب‌وکارهای روستایی در شهرستان ملکان، فصلنامه توسعه کارآفرینی، دوره ۱۰، شماره ۱، صص ۲۰۰-۱۸۱.

- Resource: (in English)



- Astin, W., Helen, S., and Jennifer, A (2012), Key Findings from the first national longitudinal study of undergraduates' spiritual growth, Los Angeles: University of California.
- Aten, J. D (2013), Disaster spiritual and emotional care in professional psychology: A Christian integrative approach. *Journal of Psychology and Theology*, 4(1), 131–135.
- Aten, J., Ogrady, K. and Milsten, G (2015), spiritually oriented disaster psychology, *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, & Policy*, 5 (11), 591–690.
- Boan, D. M., Hosey, J. M., Topping, S. and Graham, A (2014), Building capacity for responding to disaster emotional and spiritual needs: A clergy, academic, and mental health partnership model (CAMP). *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, & Policy*, 6 (11), 591–690.
- Breen, T (2012), "Army group says there are atheists in foxholes," Associated Press.
- Cavanaugh, G.F, (1999), "Spirituality for managers: context and critique", *journal of Organization Change Management*, 12(3), 10-25.
- Coles, R. (1991), *The Spiritual life of Children*, ISBN: 9780547524641, Houghton Mifflin Harcourt Publishing, 191.
- Conner, K. M. and Davidson, J (2004), Development of a new resilience scale: The Conner-Davidson resilience scale (CD-RISC). *Depression and Anxiety*, 1 (8), 76-82.
- Connor KM and Davidson JRT (2003), Development of a new resilience scale: the Connor-Davidson Resilience Scale (CD-RISC). *Depress Anxiety*, 1(8), 76-82
- Cook, S. W., Aten, J. D., Moore, M., Hook, J. N. and Davis, D. E (2014), Resource loss, religiousness, health, and posttraumatic growth following Hurricane Katrina. *Mental Health, Religion & Culture*, 1(6), 352–366.
- Danica W. Y. Liu., A. Kate Fairweather-Schmidt., Richard A. Burns & Rachel M. Roberts (2014), The Connor-Davidson resilience scale: Establishing invariance

- between Gender across the lifespan in a large community based study, *Journal Of Psychotically Pathology Behavior Assess*, 37(2), 340–348.
- Davi, V., and Foy, K (2012), Religion and spirituality factors resilience, *Journal of Natural Hazardous*, 2(12), 25-38.
  - Gartner, J., Larson, D. B., & Allen, G. D. (1992). Religious commitment and mental health: A review of the empirical literature. *Journal of Psychology and Theology*, 1(9), 6- 25.
  - Greeff, A. P. and Thiel, C (2013). Resilience in Families of Husbands Whit Prostate Cancer. *Journal of Educational Gerontology*, 38(3), 179-189.
  - Herrman, H., Stewart, D.E., Diaz-Granados, N., Berger, E.L., Jackson, B. and Yuen, T (2012), What is resilience?. *Canadian journal of psychiatry*, 56(5): 258-265
  - Manning, L. and Ferys, R (2019), Spiritual resilience: Understanding the protection and promotion of well-being in the later life, *Journal of Religion, Spirituality & Aging*, 2 (31), 15-38.
  - Maselko, J., & Kubzansky, L. D. (2007). Gender differences in religious practices, spiritual experiences and health: Results from the US General Social Survey. *Social Science & Medicine*, 6(2), 2848-2860.
  - McEntire, D. A. (2014). Disaster response and recovery: strategies and tactics for resilience, John Wiley & Sons, 1-56. Retrieved from: [http://samples.sainsburysebooks.co.uk/9781118673065\\_sample\\_935031.pdf](http://samples.sainsburysebooks.co.uk/9781118673065_sample_935031.pdf)
  - McLarnon, M. J., and Carswell, J. J (2013), The personality differentiation by intelligence hypothesis: A measurement invariance investigation. *Personality and Individual Differences*, 54(5), 557-561.
  - Mitrof, I., and Denton, E. (2000), A Study of spirtuality in the workplace. *Sloan Management Review*, 40(4), 83-92. 199.
  - Moore, S., Raney, J., Ritter, G. W and Higgins, K. K (2015), Second Year Results from a Random Assignment College Access and Career Coaching Program.



- Naziri GH. And Zamanian S (2012), Efficacy of approach of spiritual group therapy on decrease of amount of depression, anxiety and stress in women with breast cancer *Woman soc.* 2012; 3(1): 85-116.
- Ogińska-Bulik, N. and Zadworna-Cieślak, M (2018), The role of resiliency and coping strategies in occurrence of positive changes in medical rescue workers. *International emergency nursing.*
- Oshio, A., Taku, K., Hirano, M., and Saeed, G (2018), Resilience and big five personality traits: A meta-analysis. *Personality and Individual Differences*, 1(27), 54-60.
- Ozawa, C., Suzuki, T., Mizuno, Y., Tarumi, R., Yoshida, K., Fujii, K. and Uchida, H (2017), Resilience and spirituality in patients with depression and their family members: A cross-sectional study. *Comprehensive psychiatry*, 7(7), 53-59.
- Plante, T.G. and Thoresen, C.E. (2007), *Spirit, science, and health: how the spiritual mind fuels physical wellness*, ISBN: 978027595065, Grenwod Publishing Group, 207.
- Pond, MF (2013), *Investigating climbing as a spiritual experience*. Msc thesis in recreation and sport sciences. Ohaio: faculty of The Patton College of Education, Ohaio University, 3-22.
- Radloff, K (2004), *community resilience, community economic development and Saskatchewan economic developers*, Community University Institute for Social Research.
- Rosalind ,H (2000), *On virtue ethics*, Oxford University Press.
- Spielman, D. J., K. Davis, M., Negash,D. and Ayele,G (2014), Rural innovation systems and networks: findings from a study of Ethiopian Smallholders." *Agriculture and Human Values*, 28 (2), 195–212.
- Stavrova, O., Fetchenhauer, D. and Schlösser, T (2013), Why are religious people happy? The effect of the social norm of religiosity across countries. *Social science research*, 42(1), 90-105.
- Walker, W. E (2009), Does the best practice of rational-style model-based policy analysis already include ethical considerations?, *Omega*, 37: 1051- 1062.

- Zeng, Y., Gu, D., & George, L. K (2012), Association of religious participation with mortality among Chinese old adults. *Research on aging*, 33(1), 51-83.
- Varmaziari, H and Eimani, B (2018), analysis of rural business resiliency in Malekan County, *Journal of Entrepreneurship Development*. 10 (1), 181-200.
- Rafeieian, M, Rezaei, M, Asgari, A, Parhizkar, A and Shaian, S (2009), conceptual explanation of resiliency and its indexes on disasters management community-oriented, *journal of Spatial Planning*. 15 (4) , 19-41
- Mohmmadi, T, Shakri, A, Taghavi, M and Ahmadi, M (2018), explanation of concept and components of economical resiliency, *Strategic Studies Journal*, 20 (75), 89- 120.
- Mohammdi, S and Kohnheposhi, O (1398), analysis of residency levels changes of rural settlements changed to city (Case Study: Villages of Bardhe Rashe and Kordestan oraman), *Journal of Planning Spatial*, 3 (23), 51-95.
- Malekian, M (2016), our destiny and our expedient, Tehran: Moaser Neghah Publication
- Malekian, M (2016), belief ethic, Tehran, Islamic Culture Publication Office.
- Jerald, G (1998), Philosophical schools and training views, Translated by Jafar Pakseresht, Tehran: Samt Publication
- Golparvar, M(2015), Structural pattern of relationship spirituality alliance with psychological capital and spirituality well-being at nurses, *Nursing Management Journal*, 3 (3), 29-40.
- Sedighi Arfaei, F and Ravandi, M (2015), expectation of resilience rate in the base of spirituality intelligence in students, *Culture in Azad University*, 4 (3), 190- 373.
- Salehi, S, Hashemina, K and Mirhashmi, M (2019), predicating of household resiliency in the base of spirituality on married teachers, *Family Pathology, Counseling and Enrichment*, 2 (4), 103-119.
- Shariati Mazinani, S, Bastani, S and Khosravi, B (2008), societies in community nostalgia, an overview to new spirituality in Iran, *Culture-Communication Journal*, 1 (8), 167-195



- Serosh, A, Mojtahed Shabestari, M, Malekian, M and Kadivar, M (2010), Tradition and Secularism, Tehran, Publication of Serat.
- Zardoshtian, S, Hasehmian, K and Hosinei, M (2019), explanation of spiritual intelligence and aggression relationship regarding role of resiliency mediator among Asian Kung Fu, Journal of Organizational Behavioral Management in Sport Studies, 1 (5), 55- 62.
- Lalehepor, M and Soltanzadhe, R (2019), analysis of preparedness levels of Varzeghan city households versus natural disasters, Journal of Spatial Planning, 3 (23), 174-147.
- Heidari Sarban, V (2020), study and analysis of villagers resiliency improvement factors on earthquake crisis, Journal of Geography and Planning Regional, 9 (3), 703-717.
- Hosin Chari, M, Mohammadi, M (2011), anticipating of psychological resiliency in the base of religion beliefs at urban and rural students, Journal of Contemporary Psychology, 2 (6), 45-56.
- Prian, P, Asadi, S and Dadgar, N (2016), suervy role of social resiliency on success of reconstruaction process, (Case Study: rural socities of Darb Astanhe and Baba Peshman after earthquakes years of 2007 in Silakhor Plain, Khuzestan Province), Housing and Enviroment Journal, 1 (57), 87-100.
- Azeimi, Y, Motamedi, A, Dostian, Y, Jalavand, M and Farzanghan, M (2013), role of resiliency, spirituality and religion for predicting of life satisfaction at elders, Journal of Cultural Counseling, 3 (12), 1-20.